

ETKİN BİR GÖÇ FAKTÖRÜ: AFETLER¹

Nehir VAROL*, Timur GÜLTEKİN**

Gönderim/Received: 27 Ekim/Oct. 2016

Kabul/Accepted: 29 Kasım/Nov. 2016

Öz

Göç farklı nedenlerle, zorunlu veya isteyerek, geçici ya da kalıcı olarak yaşanılan yerin terk edilerek, başka bir yere yerleşilmesi eylemidir. Ancak genel bağlamda insan göçü, din, kültür, ekonomi, savaş, terör ve afet gibi faktörlerle gerçekleşmektedir. İnsanoğlu varoluşundan buyana göç etmektedir. Modern insan (Homo sapiens sapiens) 200.000 yıl önce Afrika'dan diğer kıtalara yayılmıştır. Genellikle bu göçler zorunlu nedenlerle ortaya çıkmış, yiyecek bulma arayışından ya da afetlerden kaynaklanmıştır. Sel, deprem, tsunami, toprak kayması, çölleşme, volkanik faaliyetler gibi felaketlerin sonuçlarından etkilenen insanlar daha iyi bir yaşam sürebilmek umuduyla başka, güvenli yerlere göç etmiştir.

Antik çağ göçleri ile günümüz göçleri arasında birçok farklılık bulunmaktadır. Ancak hem geçmişte hem bugün de dünyanın dört bir yanında birçok göç faaliyeti yapısını etkilemekte ve bazen farklı kültürlerin kucaklaşmasına bazen de çatışmasına ve eski kültürün yok olmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle, bazı ülkelerin kendi güvenliklerini ve kendi kültürlerini korumak amacıyla sınırlarını kapatmak yoluyla bir afet nedeniyle olsa dahi göç hareketlerine engel olmaya çalıştıkları görülebilmektedir.

---

¹ Bu makale 4-5 Kasım 2016 tarihinde Sırbistan-Belgrad'da düzenlenen International Human Security Konferansında sunulmuştur.

* Yrd.Doç.Dr. Nehir VAROL, Ankara Üniversitesi, Beypazarı MYO, Acil Durum ve Afet Yönetimi Bölümü, nehir.varol@ankara.edu.tr

** Prof.Dr. Timur GÜLTEKİN, Ankara Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, timur.gultekin@ankara.edu.tr

İstatistiklere göre göç hareketleri ve göçmen sayıları her yıl artmaktadır. Bu durumdan öncelikle kadınlar, çocuklar ve yaşlılar etkilenmektedir. Ülkelerdeki altyapı ve kapasite eksiklikleri nedeniyle göçün kendisi yeni bir felakete neden olabilmektedir. Günümüzde bu sorun birçok ulusal ve uluslararası platformlarda tartışılmaktadır. Göçlerin yeni bir afete sebebiyet vermemesi için, risk azaltma planlarının bütün paydaşlarla birlikte çok yönlü olarak ele alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Göç, Afet, Yer Değiştirme

An Effective Migration Factor: Disasters

Abstract

Migration is the remove movement from one place to another place to provide basic needs for a certain time or for all life. But generally human migrations build up depends on social, religion, cultural, economic properties and disasters differently from the other creatures. Human migrated since his existence. And these migrations sometimes were obligatory. Homo sapiens sapiens spread across from Africa to the other continents of the world, 200.000 years ago. Generally humans need to move another places because of push factors such as disasters and hard geographical conditions. Humans affected of results of the floods, earthquakes, tsunamis, avalanches, desertification, typhoons and volcanic activities and migrate to another safety places for better life.

There are many differences between ancient migrations and recent migrations. From past to present and from one end to the other end of the world; many migrations realized because of the disasters. These migrations affect genetic structure of civilization and sometimes caused embracing with the different cultures. But today, we see that, the migration movements are differentially evaluated from the past. Generally, some countries try to prevent migration movements by close the borders for protection of own initial safety and their cultures even causes are disasters.

According to the statistics, migrations and immigrants' numbers are increasing year by year. Mainly woman, children and elder people affected from this situation. And this condition causes a new disaster because of lack of infrastructure and preparedness of the countries. This problem is discussing in many international and national platforms. In considering of migration losses, risk reduction plans should discuss with the all stakeholders in many ways and develop action plans.

Keywords: Migration, Disasters, Displacement

Giriş

İnsanlık tarihinde, geçmişten günümüze kadar birçok göç hareketi bulunmaktadır. Bu göç hareketlerine itici nedenler ya da çekici nedenler sebep olabilmektedir. Afet ve zorlu coğrafi koşullar en temel itici faktörlerdir. Afet ihtimali nedeniyle ya da olmuş bir afetın sonuçlarından uzaklaşmak amacıyla, insanlar hayatta kalma stratejisi olarak geçici veya kalıcı göçe başvurmuştur (Hugo, 1996). Bu göçler iç göç ya da dış göç şeklinde gerçekleştirilmektedir. İnsanlar afetler nedeniyle geçici veya kalıcı olarak göç edebilmektedir. Afetzedeler, “çevresel mülteciler” alt kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu göçler, kaçış (terkin), tahliye, yer değiştirme (insanların evlerinden çıkarılması), yeniden iskan (insanların kendi evlerinden alınarak yeni evlerine yerleştirilmesi) veya zorunlu göç (insanların yeni ve genellikle uzak yerlere gitmek zorunda bırakılması) biçiminde gerçekleşebilmektedir (Oliver-Smith, 2006).

Evrimsel Bakış Açısı

İnsan evrimine bakıldığında, insanın sürekli göçünden söz edilebilir. Genetik ve antropolojik veriler *Homo sapiens sapiens* türünün dünyaya 200.000 yıl önce Afrika'dan yayıldığını göstermektedir. Evrimsel süreçte insanlar her zaman felaketlerle karşı karşıya gelmiştir. Ancak bu felaketlerin ardından, örneğin yakacak ve barınak olanaklarının son derece kısıtlı olduğu ortamlarda kışın -20 ila -30 °C derecelere varan sıcaklıklarla başa çıkmak gibi, adaptasyon güçlükleriyle de karşılaşmışlardır. İnsan belirli bir habitatta yaşar ve bu çevre koşullarındaki değişime insanın ayak uydurması gerekir. Her insanın belirli bir uyum kapasitesi vardır. Bu uyum kapasitesini bir yaya benzetebiliriz. Bir yayı çektiğiniz zaman, yayın bir esneme derecesi vardır. Eğer bu esneme derecesinin üzerinde bir çekme kuvveti uygulanırsa yay kopar. İnsanın da çevre koşullarına uyumu sınırsız değildir.

Kaynaklar, Hominidler arasında ilk olarak Afrika dışına *Homo erectus*'ların göç ettiklerini göstermektedir. *Homo erectus*'lara ait fosilleri Avrupa ve Asya kıtasında görebilmekteyiz. *Homo sapiens sapiens* ancak günümüzden 100 bin yıl önce Afrika dışına göç etmiştir (Resim 1). Bu göç dalgalarının başlıca nedenleri daha iyi besin kaynaklarına erişme ve doğal afetler olabilir. İnsan evrimine bakıldığında doğal afetlerden etkilendiği görülmektedir. Örneğin, günümüzde Endonezya sınırlarında yer alan Toba Sumatra gölü (Sumatra Adası) sahasında 75.000 yıl önce gerçekleşen Toba volkanı süper patlaması Dünya tarihinin bilinen en büyük volkanik patlamalarından biriydi. Görünüşe göre Toba patlaması son buz çağının

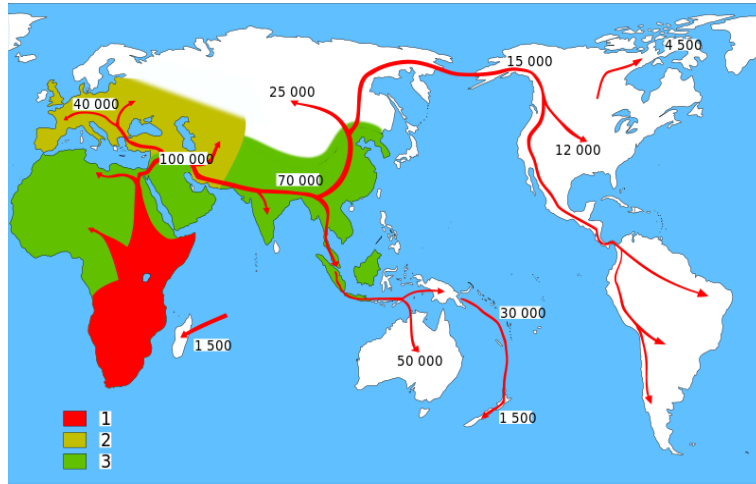
başlangıcıyla aynı zamana denk gelmiştir (Chesner, 1991; Rampino and Self, 1993). İnsan popülasyonlarının patlama zamanındaki kesin coğrafi dağılımları bilinmemektedir. Hayatta kalan popülasyonların Afrika'da yaşayanlar olması ve bunların daha sonra dünyanın diğer taraflarına göç etmeleri ihtimaller arasındadır. Mitokondriyal DNA analizleri 60.000-70.000 yıl önce Afrika'dan önemli bir göç hareketi geliştiğini tahmin etmektedir (Soares vd., 2009) bu tarihler yaklaşık 66.000-76.000 yıl önce gerçekleşen Toba patlaması ile tutarlıdır.

Buzul çağı günümüzden yaklaşık olarak 1.6 milyon yıl önce başlamıştır ve yaklaşık son buz çağı 10.000 yıla kadar devam etmiştir. İklimdeki bu değişimler, evrimsel süreçte atalarımızın hayatını bazı bölgelerde kolaylaştırdığını bazı bölgelerde ise güçleştirdiğini göstermektedir. Peki buzul çağı insanların göçünü nasıl etkilemiştir? Buzullar okyanus seviyesinde düşmelere yol açmakta ve bunun neticesinde karalar arasında bağlantı noktaları oluşabilmektedir. Buzul çağının günümüzden yaklaşık 21 bin yıl önce pik yaptığı görülmektedir. Bu son buzul çağı boyunca global hava sıcaklığının 5°C civarına düştüğü ve bunun sonucu olarak da deniz seviyesindeki azalma ile birlikte kuzey doğu Asya'daki Bering Boğazında bir koridor oluşmuştur. Kuzey doğu Asya'dan Amerika kıtasına bu koridor vasıtasıyla insan göçleri ve bunun yanında mamutlar, mastodon, gergedan bizon, kurtlar ve ayılar gibi birçok hayvan türünün geçtiği bilinmektedir. yaklaşık 20.000 yıl önce Sibirya'dan Alaska'ya göç eden insanlar Kuzey Amerika'nın ilk yerleşimcileri olmuşlardır (Fagan, 2005) (Resim 1). Devam eden süreçten kademeli olarak günümüzden 20 bin yıl önce iklimdeki ılıma ve buna bağlı olarak da deniz seviyesinde bir yükselme meydana gelmiştir. Araştırmalar Erken Holosen dönemde deniz seviyesinin arttığını ve buna bağlı gelişen taşkınların Avrupa genelinde neolitik çağı başlamasında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Deniz seviyesindeki artış aynı zamanda kitlesel göçler ve kültürel değişimler yaşanmasında da önemli bir rol oynamıştır (Turney ve Brown, 2007). 18.000 yıl önce görülen küresel ısınma dünya çevresini radikal biçimde değiştirmiştir. Kuraklıklar neticesinde insanlar daha verimli topraklara göç etmiş, toprak işlemeye başlamış ve nihayetinde nüfus artmıştır.

Günümüzde afetler nedeniyle yer değiştirme

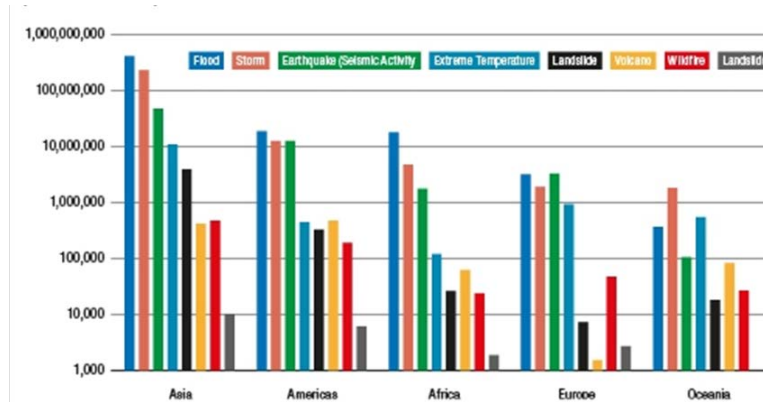
Son dönemde afet yönetim sistemlerinin risk temelli yapılmasına ve zarar azaltma çalışmalarına rağmen, afetler hala kayıplara neden olmaktadır. Afetlerden etkilenen insan sayısı, nüfus artışına da paralel olarak artmaktadır. Dolayısıyla afetlere bağlı göçlerde de artış gözlenmektedir.

Uluslararası Göç Araştırma Merkezi raporuna (2016) göre; 2009 yılından beri her iki kişiden biri bir afet nedeniyle yer değiştirmiş olup, 2008 yılından beri her yıl ortalama 25,4 milyon insan iklim değişikliği veya iklimsel olaylar nedeniyle yerlerinden olmuştur. 2014 yılında 100 ülkede toplamda 19,3 milyondan fazla insanın göç ettiği görülmektedir (IDMC, 2015). 1970-2013 yılları arasındaki afet kaynaklı yer değiştirmeler Resim 2’de sunulmuştur.

Resim 1. İnsanın Göç Yolları.

<http://ngm.nationalgeographic.com/ngm/0603/feature2/map.html> (Erişim: 10.10.2016)

Resim 2. 1970-2013 yılları arasında afet türüne ve coğrafyaya göre yer değiştirmeler (IDMC, 2015)

Örneğin; 29 Ağustos 2005 tarihinde, New Orleans, Louisiana'da gerçekleşen ve Amerika Birleşik Devletlerinde görülen en büyük doğal afetlerden birisi olarak nitelendirilen Katrina Kasırgası eşi görülmemiş bir nüfus hareketliliğine neden olmuştur (Fussell ve Lowe, 2014). Katrina Kasırgasından sonra binlerce insan Louisiana'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. 1.800'den fazla kişinin ölümüne neden olan afet, 1900 yılından beri görülen üçüncü en ölümcül kasırgadır. Kasırganın neden olduğu tahmini toplam zarar \$125 Milyar ABD Dolarıdır (Graumann vd., 2005). Afet sonrası, toplam 1.36 milyon afetzede, Federal Acil Durum Yönetim Başkanlığı'na (FEMA) yardım talebinde bulunmuştur. Katrina Kasırgasından yaklaşık 1 hafta sonra, 240,000 kişi Houston'a, bazı afetzedeler ise San Antonio, Texas ve Phoenix, Arizona gibi diğer şehirlere göç etmişlerdir (Varano vd., 2010).

Doğal afetler, gelecekte de etkili bir göç faktörü olamaya devam edecektir. Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration - IOM, 2007) değerlerine göre, bu yüzyılın ortasına kadar yaklaşık 200 milyon insan çevre ve afet göçmeni olabilecektir.

Türkiye'de Afetler ve Göç

Türkiye Orta Doğunun en büyük ülkelerinden biri olup klasik Küçük Asya'nın (Anadolu) tamamını ve Avrupa'da Doğu Trakya'nın küçük bir kısmını kapsamaktadır. Türkiye'de göç hareketliliğine bakıldığında

Asya ve Avrupa arasında bir köprü konumunda olan ülke tarih öncesi çağlardan beri bir dizi nüfus artışına sahne olmuştur. Osmanlı döneminde, Anadolu'da çeşitli bölgeler farklı zamanlarda kuraklık ve kıtlık gibi doğal afetlerle karşı karşıya kalmıştır. XIX. yüzyılda (1892-1893 ve 1906-1908 yılları arasında), Türkiye'nin doğusunda, Erzurum bölgesinde kuraklık ve kıtlık olayları rapor edilmiştir. Bu yıllarda burada yer alan kişiler Sivas, Tokat, Ankara, Yozgat, Çorum, Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Malatya (BA. Y.PRK. A. 9/21.belge.16.) ve Diyarbakır gibi şehirlere göç etmiştir. Gayrimüslim ahali ise Rusya ve Amerika'ya (BA. Y.PRK. A. 9/21.belge.14.) göçmüştür. Osmanlı kayıtlarına göre, 1757 yılında Kıbrıs'ta büyük bir kıtlık meydana gelmiş ve göçe neden olmuştur (İnalçık, 1997).

1955 yılından günümüze kadar afet türüne istatistikler Tablo 1'de verilmektedir. Depremden etkilenen toplam afetzede sayısı 158241 olup afet türüne göre oranı %55'tir. Toprak kaymasından etkilenen afetzede sayısı 59345 olup afet türüne göre oranı %21'dir. Sel baskınlarında ise toplam 22157 afetzede etkilenmiş olup diğer felaketlere göre oranı %8'de kalmaktadır. Kaya düşmesinden etkilenen kişi sayısı ise 19422 olup afet

türüne göre oranı %7'dir. Çığ felaketinden etkilenen insan sayısı 4384 olup afetzedelerin %2'sine karşılık gelmektedir.

Tablo 1. Afet türüne göre afetlerin ve afetzedelerin dağılımı (Gökçe vd., 2008).

Afet Türü	afet Sayısı	afetzede				Toplam Etkilenen afetzede Sayısı
		Etkili Taşıma	İlave Taşıma	Yetersiz Taşıma	Taşıma İptali	
Toprak ayması	13494	65759	2622	3998	13034	59345
Kaya düşmesi	2956	29020	935	2442	3654	19422
Sel baskını	4067	157794	506	1197	8566	22157
Deprem	5318*	11309	45	637	235	158241
Diğer afetler	1175	4409	8	85	2165	9237
Çığ	731	17221	181	336	542	4384
Çoklu afetler	2024	17221	629	838	6478	12210
Sınıflandırılmamış	42	0	0	0	0	0
Toplam	29807	305211	4926	9533	34674	284996

*1950 yılından beri deprem olayları sayısı.

** Çoklu afetler aynı anda bir yerleşim yerinde birden fazla afet türünün görülmesi anlamına gelmektedir.

17 Ağustos 1999 yılında Türkiye'nin kuzeybatısında yer alan, Türkiye'nin sanayi merkezi olması nedeniyle, yoğun bir nüfusun yaşadığı Kocaeli ve Sakarya illeri büyük bir depremle sarsılmıştır. Bu deprem neticesinde en az 25.000 insan farklı yerlere göç etmiştir (Südaş, 2004). Yakın geçmişte ise (23 Ekim 2011) Van ve çevre yerleşim birimleri bir depreme uğramıştır. Bu deprem de ani göçe neden olmuştur (Tuna vd., 2012).

Sonuç

İnsan nüfusunun hızla artıyor olması, bunun yanı sıra çarpık kentleşme, iklim değişiklikleri, bazı ülkelerdeki risk yönetiminin yetersizliği vb. sebeplerden dolayı maalesef afet ve afetzede sayılarında artış gözlenmektedir. Bu artışa bağlı olarak afet nedeniyle yer değiştirmeler ve göçler de artmakta, daha fazla sayıda insan etkilenmektedir. Günümüzde göç, bazen bir kurtuluş değil bir eziyet haline gelmekte, bazen de göçmenleri yeni bir afetle karşı karşıya bırakabilmektedir. Özellikle ülke dışına göçlerde yaşanan kabul ve vize sorunları insanlara yeni problemler ve engeller yaratmaktadır. Ayrıca göç edilen bölgedeki nüfus artışı, altyapı yetersizlikleri ve plansızlık yeni afetlere neden olabilmektedir.

Doğa olaylarının önlenmesi mümkün olamasa da bu olayların afete yol açmaması ya da afet zararlarının azaltılması için adımlar atılmalıdır. Göç özelinde,

- Ülkeler afet kaynaklı göçlere ilişkin yasal zemin hazırlamalıdır.
- Afet zararlarını azaltıcı faaliyetler hakkında halk bilinçlendirilmelidir.
- Afetlerden kaynaklanan göçlerde en çok kadınlar, çocuklar ve yaşlılar olumsuz olarak etkilenir. Bu gruplara yönelik sosyal projelere öncelik verilmelidir.
- Göç veren bölgelerde kültür, eğitim ve sağlık alanlarında yatırım yapılması, yatırımların artırılması gerekmektedir.
- İnsanların göçtüğü büyük şehirlerin etrafında altyapı hizmetlerinden yeterli derecede faydalanmayan varoş mahalleler oluşmaktadır. Yerel yönetimlerin buralara daha hassasiyetle yaklaşması gerekmektedir.
- Göçmenlerin belirli bir süre sosyal ve kültürel anlamda adaptasyon sorunları yaşadıkları görülmektedir. Bu insanlara psikolojik destek sağlanmalıdır.
- Göçmen afetzedelerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik projelerde STK'ların rolü artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Chesner, C., Rose, W. I., Deino, A. L., Drake, R., & Westgate, J. A. (1991). Eruptive history of Earth's largest Quaternary caldera (Toba, Indonesia) clarified. *Geology*, 19(3), 200-203.
- Fagan, B. M. (2005). *Atlas of Anthropology*. Pearson Education, Inc. United State of America.
- Fussell, E., Lowe, S. R. (2014). The impact of housing displacement on the mental health of low-income parents after Hurricane Katrina, *Social Science & Medicine* Volume 113, 137-144.
- Gökçe, O., Özden Ş, Demir A (2008). Türkiye'de afetlerin Mekansal ve İstatistikel Dağılımı Afet Bilgileri Envanteri, T. C Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Afet Etüt ve Hasar Tespit Daire Başkanlığı, Ankara.
- Graumann, A., Houston, T., Lawrimore, J., Levinson, D., Lott, N., McCown, S., et al. (2005; güncellenme 2006). Hurricane Katrina a climatological perspective: Preliminary report. Edinilme: 8 Kasım 2007'de National Oceanic and Atmospheric Administration's National Climatic Data Center'den. <http://www.ncdc.noaa.gov/oa/reports/tech-report-200501z.pdf>.

- Hugo, G. (1996). Environmental Concerns and International Migration. *International Migration Review*, 30:1: 105-131.
- International Displacement Monitoring Center report (IDMC). (2015). Global Estimates 2015, <https://www.IDMC/Publications/global-estimates-2015-people-displaced-by-disasters>.
- International Displacement Monitoring Center report (IDMC). (2016). Internal Displacement 2016, <https://www.IDMC/Publications/global-estimates-2016-people-displaced-by-disasters>. (Erişim: 01.08.2016).
- İnalçık, H. (1997). A not on the population of Cyprus. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, İstanbul.
- Oliver-Smith, A. (2006). Disasters and forced migration in the 21st century. Social Science Research Council Understanding Katrina: Perspectives from the Social Sciences <http://understandingkatrina.ssrc.org>. (Erişim: 01.08.2016).
- Rampino, M. R., Self, S. (1993). Climate-volcanism feedback and the Toba eruption of ~ 74,000 years ago. *Quaternary Research*, 40(3), 269-280.
- Südaş, İ. (2004). Effects of Marmara Earthquake of August 17, 1999 on Population and Settlement: Case of Gölcük (Kocaeli). *Aegean Geographical Journal*, 13, 73-91, Izmir-Turkey.
- Soares, P., Ermini, L., Thomson, N., Mormina, M., Rito, T., Röhl, A., ... & Richards, M. B. (2009). Correcting for purifying selection: an improved human mitochondrial molecular clock. *The American Journal of Human Genetics*, 84(6), 740-759.
- Tuna, K., Parin, S., Tanhan, F. (2012). Van Depremi Sosyo-Ekonomik ve Psikolojik Durum Tespiti Raporu. Çocuk Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- Turney, C. S., & Brown, H. (2007). Catastrophic early Holocene sea level rise, human migration and the Neolithic transition in Europe. *Quaternary Science Reviews*, 26(17), 2036-2041.
- Varano, S. P., Schaferb, J. A., Cancinoc, J. M., Deckerd, S. H., Greenee, J. R. (2010). A tale of three cities: Crime and displacement after Hurricane Katrina, *Journal of Criminal Justice*, Volume 38 (1), 42-50.